

РОЛЬ ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У ВИВЧЕННІ МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ, ПСИХОКОРЕКЦІЇ, ПСИХОТЕРАПІЇ, ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ Й СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ

Джежик Ольга Володимирівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-2570-2589

Шмаленко Юлія Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-0806-7907

Самара Ольга Євгенівна
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0003-2522-8127

У статті розглядається роль диференціальної психології у вивченні міжетнічних конфліктів, що є актуальною проблемою сучасного суспільства. Автори здійснюють історико-психологічний аналіз теоретичних концепцій, які визначають взаємозв'язок між індивідуальними особливостями особистості та схильністю до конфліктної поведінки в міжетнічних взаємодіях.

Особлива увага приділяється сучасним методам психологічного впливу, серед яких психологічне консультування, психокорекція, психотерапія, психопрофілактика та соціально-психологічний тренінг. У роботі обґрунтовується необхідність комплексного підходу до вирішення міжетнічних конфліктів, що враховує диференціальні характеристики особистості та специфіку групової взаємодії.

Аналіз сучасних досліджень показує, що інтеграція історико-психологічних знань із практичними методами психологічного впливу допомагає підвищити ефективність роботи психологів у навчальних закладах та професійних колективах. Висвітлюється значення міждисциплінарних зв'язків між освітніми компонентами «Історія психології», «Етнопсихологія», «Диференціальна психологія», «Психологія конфлікту», «Психологічне консультування», «Основи психокорекції», «Психотерапія», «Психопрофілактика» та «Основи психологічного тренінгу» для формування компетентностей майбутніх фахівців. Результати дослідження підтверджують, що диференціальна психологія є ключовим інструментом у прогнозуванні поведінки учасників конфлікту та виборі оптимальних методів психологічного втручання.

Підкреслено необхідність міждисциплінарного підходу у вивченні міжетнічних конфліктів, що поєднує історико-психологічні дослідження, досягнення диференціальної психології та практичні інструменти консультування, психокорекції, психотерапії, психопрофілактики і тренінгу. Такий підхід не лише поглиблює розуміння психологічних механізмів конфліктної поведінки, а й сприяє розробці цілісних освітньо-професійних програм підготовки майбутніх психологів, здатних до комплексного вирішення міжетнічних проблем.

Ключові слова: диференціальна психологія, етнопсихологія, історія психології, психологія конфлікту, психологічне консультування, психокорекція, психопрофілактика, психотерапія, основи психологічного тренінгу.

Dzhezhyk O., Shmalenko Iu., Samara O. THE ROLE OF DIFFERENTIAL PSYCHOLOGY IN THE STUDY OF INTERETHNIC CONFLICTS: HISTORICAL AND PSYCHOLOGICAL ANALYSIS AND CURRENT POSSIBILITIES OF PSYCHOLOGICAL COUNSELING, PSYCHOCORRECTION, PSYCHOTHERAPY, PSYCHOPROPHYLAXIS, AND SOCIAL-PSYCHOLOGICAL TRAINING

The article examines the role of differential psychology in the study of interethnic conflicts, which is a pressing issue in modern society. The authors conduct a historical and psychological analysis of theoretical concepts that define the relationship between individual personality traits and a tendency toward conflict behavior in interethnic interactions.

Particular attention is paid to modern methods of psychological influence, including psychological counseling, psychocorrection, psychotherapy, psychoprophylaxis, and socio-psychological training. The work substantiates the need for a comprehensive approach to resolving interethnic conflicts, taking into account the differential characteristics of personality and the specifics of group interaction.

An analysis of contemporary research shows that integrating historical and psychological knowledge with practical methods of psychological influence can increase the effectiveness of psychologists' work in educational institutions and professional teams. The importance of interdisciplinary links between the educational components "History of Psychology", "Ethnopsychology", "Differential Psychology", "Psychology of Conflict", "Psychological Counseling", "Fundamentals of Psychocorrection", "Psychotherapy", "Psychoprophylaxis" and "Fundamentals of Psychological Training" for the formation of competencies of future specialists. The results of the study confirm that differential psychology is a key tool in predicting the behavior of conflict participants and selecting optimal methods of psychological intervention.

The need for an interdisciplinary approach to the study of interethnic conflicts is emphasized, combining historical and psychological research, the achievements of differential psychology, and practical tools for counseling, psychocorrection, psychotherapy, psychoprophylaxis, and training. Such an approach not only deepens the understanding of the psychological mechanisms of conflict behavior, but also contributes to the development of comprehensive educational and professional training programs for future psychologists capable of comprehensively solving interethnic problems.

Key words: differential psychology, ethnopsychology, history of psychology, psychology of conflict, psychological counseling, psychocorrection, psychoprophylaxis, psychotherapy, fundamentals of psychological training.

Вступ. Міжетнічні конфлікти становлять одну з найскладніших сфер для сучасної психології, оскільки вони інтегрують соціальні, культурні та індивідуально-психологічні чинники. Попри значну кількість досліджень, недостатньо вивченим залишається питання впливу диференціальних характеристик особистості на динаміку міжетнічних суперечностей та їх подолання. У цьому контексті особливого значення набуває історико-психологічний аналіз, що дає змогу простежити еволюцію уявлень про індивідуальні відмінності та їх вплив на поведінку в конфліктних ситуаціях.

Важливо також відзначити необхідність міждисциплінарних зв'язків між освітніми компонентами «Історія психології», «Етнопсихологія», «Диференціальна психологія», «Психологія конфлікту», «Психологічне консультування», «Психотерапія», «Основи психокорекції», «Психопрофілактика» та «Основи психологічного тренінгу». Їх поєднання в підготовці майбутніх психологів у закладах вищої освіти сприяє формуванню цілісного бачення природи конфлікту та багаторівневих підходів до його подолання, від теоретичного аналізу до практичної роботи з особистістю та групою. Такий інтегративний підхід забезпечує готовність фахівців ефективно працювати в багатокультурному середовищі та застосовувати комплексні засоби психологічної допомоги.

Матеріали та методи. Сучасні праці з проблематики міжетнічних конфліктів демонструють стале зміщення акценту від суто макросоціальних пояснень до інтегративних моделей, де центральне місце посідають індивідуально-типологічні відмінності особистості. У міжнародних дослідженнях посилюється увага до ролі рис «Великої п'ятірки», толерантності до невизначеності, емоційної регуляції, емпатії та соціального інтелекту як предикторів установок і поведінкових стратегій у міжгруповій взаємодії. Накопичено дані про зв'язок тривожності, догматизму, авторитарності та жорстких когнітивних стилів із схильністю до поляризації, ворожості й ескалації конфлікту, тоді як відкритість досвіду, доброзичливість і сумлінність асоціюються з більшим прийняттям різноманіття, готовністю до діалогу та кооперації [10].

Етнопсихологічний напрям зосереджується на тому, як культурні сценарії, колективна пам'ять і наративи травми модулюють індивідуальні диспозиції, підсилюючи або послаблюючи їхній вплив на міжетнічні настанови. Дослідження демонструють, що ефекти індивідуальних рис реалізуються через медіатори, зокрема, через рівень емпатії, механізми морального відсторонення, сприйняту загрозу та ступінь ідентифікації з внутрішньогруповою спільнотою [7].

У прикладній площині зростає масив робіт щодо ефективності психологічних інтервенцій. Метааналітичні й експериментальні дані підтверджують результативність короткострокових консультативних підходів (когнітивно-поведінкова терапія, мотиваційне інтерв'ювання) у зниженні ворожих настанов і тривожності контакту; психокорекційні програми, спрямовані на реструктуризацію стереотипів та розвиток емоційної регуляції, демонструють середні й довготривалі ефекти; соціально-психологічні

тренінги (контакторієнтовані, емпатійно-нарративні, тренінги ненасильницької комунікації) підвищують міжкультурну компетентність, навички діалогу й довіру між групами. Окремий кластер досліджень описує модераційні ефекти диференціальних характеристик: одна й та сама техніка працює по-різному залежно від базового рівня тривожності, ригідності мислення чи емпатії [4].

Український науковий дискурс останніх років, у зв'язку з актуальними суспільними викликами, інтенсивно розвиває теми міжетнічної толерантності, посттравматичних проявів, соціальної згуртованості та освітніх практик примирення. Підкреслюється потреба інтеграції історико-психологічного бачення з диференціальною діагностикою та практиками консультування / психокорекції в підготовці майбутніх психологів. Водночас виявляються прогалини: брак лонгітюдних досліджень, недостатня стратифікація вибірок за індивідуальними рисами при оцінці ефективності інтервенцій, обмежена кількість валідованих україномовних інструментів для вимірювання ключових конструктів (емпатія, загроза, когнітивна гнучкість, упередження) [3].

Отже, аналіз останніх публікацій показує, що ефективність освіто-професійних програм з підготовки психологів значно підвищується при інтеграції міждисциплінарних знань та практичних методів.

У сучасних дослідженнях спостерігається недостатній рівень інтеграції історико-психологічної перспективи з практичними методами психологічного впливу, що знижує їх ефективність у вирішенні міжетнічних суперечностей.

Актуальною є проблема пошуку шляхів застосування досягнень диференціальної психології у практиці психологічної допомоги. Ідеться не лише про психологічне консультування, психокорекцію, психотерапію, психопрофілактику та соціально-психологічний тренінг, а й про вибір адекватних методів психологічного впливу (когнітивно-поведінкових, гуманістичних, психодинамічних тощо), здатних враховувати індивідуально-типологічні особливості особистості. Без такого врахування ефективність психологічного консультування та тренінгових програм істотно знижується, адже універсальні підходи часто не працюють у сфері міжетнічної взаємодії [6].

Так, наукова проблема полягає в необхідності комплексного вивчення взаємозв'язку диференціальної психології, історико-психологічних знань та сучасних методів психологічного впливу в контексті міжетнічних конфліктів. Такий підхід не лише забезпечує глибше розуміння психологічних механізмів конфліктної поведінки, а й створює підґрунтя для розробки ефективних стратегій консультування, психокорекції, психотерапії та профілактики в умовах багатокультурного суспільства.

З огляду на вищезазначене, мета нашого дослідження – з'ясувати роль диференціальної психології у вивченні міжетнічних конфліктів через історико-психологічний аналіз та визначити сучасні можливості застосування психологічного консультування, психотерапії, психокорекції, психопрофілактики та соціально-психологічного тренінгу в процесі їх подолання.

Зазначений меті підпорядковані такі завдання:

1. Проаналізувати історичні концепції індивідуальних відмінностей та їх внесок у розуміння природи міжетнічних конфліктів.
2. Визначити роль диференціально-психологічних чинників у динаміці конфліктної взаємодії.
3. Схарактеризувати можливості застосування психологічного консультування, психотерапії, психокорекції, психопрофілактики та соціально-психологічного тренінгу для оптимізації міжетнічних відносин.
4. Обґрунтувати значення міждисциплінарних підходів у підготовці майбутніх психологів у закладах вищої освіти до роботи з міжетнічними конфліктами.

Результати. Міжетнічні конфлікти є одними з найбільш складних і багатофакторних явищ у соціальному житті суспільства. Вони формуються під впливом історичних, культурних, соціальних та психологічних чинників і часто супроводжуються високим рівнем напруженості та емоційної дезорганізації. Психологічна наука пропонує різні підходи до їх аналізу та подолання, серед яких значне місце посідає диференціальна психологія, яка дає змогу вивчати індивідуальні особливості поведінки людей у міжетнічному середовищі [2].

Важливим аспектом підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти є міждисциплінарне поєднання знань з історії психології, етнопсихології, психології конфлікту та практичних дисциплін, як-от психологічне консультування, психотерапія, психопрофілактика, основи психокорекції та психологічного тренінгу. Такий підхід формує комплексне уявлення про механізми виникнення конфліктів і забезпечує набуття практичних компетентностей для їх ефективного вирішення.

Сучасні дослідження в галузі диференціальної психології демонструють, що індивідуальні особистісні характеристики відіграють ключову роль у формуванні поведінкових стратегій під час міжетнічних конфліктів. Зокрема, такі властивості, як толерантність до неоднозначності, рівень емпатії, емоційна стабільність та когнітивні стилі, визначають схильність особистості до конструктивного чи деструктивного вирішення конфліктних ситуацій [1]. Аналіз диференціальних характеристик дає змогу прогнозувати поведінкові реакції учасників конфлікту та розробляти ефективні інтервенційні

програми, орієнтовані на психологічну підтримку й профілактику ескалації конфлікту. Так, урахування індивідуальних відмінностей стає невід'ємним складником комплексного підходу до міжетнічних конфліктів.

Історико-психологічний підхід дає змогу глибше зрозуміти витоки та динаміку міжетнічних конфліктів, аналізуючи їх у контексті соціокультурних і психологічних чинників. Дослідження показують, що етнічні стереотипи, культурні упередження та історично сформовані конфліктні наративи формують поведінкові моделі індивідів і груп [7]. Урахування історико-психологічних аспектів допомагає розробляти навчальні програми та тренінги для психологів у закладах вищої освіти, спрямовані на формування критичного мислення, міжкультурної компетентності та здатності до ефективного психологічного консультування.

Вибір конкретного методу психологічного впливу в міжетнічних конфліктах визначається характером конфліктної ситуації, індивідуальними особливостями учасників та рівнем групової динаміки.

Психологічне консультування ефективне у випадках, коли необхідно здійснити індивідуальну підтримку, оцінити мотиваційно-емоційний стан учасників конфлікту та допомогти їм виробити конструктивні стратегії поведінки. Воно спрямоване на зменшення тривожності, формування критичного мислення щодо власних стереотипів та розвиток здатності до емпатійного сприйняття іншої етнічної групи [8].

Психокорекція застосовується у випадках, коли в поведінці або когнітивно-емоційній сфері учасників конфлікту проявляються стійкі деструктивні патерни. Основна мета полягає в зміні небажаних реакцій, зниженні агресивних проявів, розвитку адаптивних стратегій та стабілізації емоційного стану [3].

Психотерапія доцільна при більш глибоких психологічних порушеннях, пов'язаних з травматичним досвідом конфлікту або хронічною міжетнічною напруженістю. Вона спрямована на психологічну реабілітацію, усунення внутрішніх конфліктів, відновлення психологічної рівноваги та формування ресурсів для ефективної міжособистісної взаємодії [5].

Психопрофілактика використовується для запобігання розвитку конфліктних та деструктивних поведінкових моделей у групах та окремих осіб. Основна мета полягає у формуванні навичок конструктивного вирішення конфліктів, підвищенні стресостійкості та толерантності, а також у ранньому виявленні ризиків ескалації міжетнічних напружень [9].

Соціально-психологічний тренінг застосовується на груповому рівні для формування міжособистісних навичок, розвитку командної взаємодії, емпатії та толерантності до культурних відмінностей. Його проведення доцільне в навчальних та професійних колективах, де важливо створити умови для зниження міжетнічної напруженості та запобігання ескалації конфлікту [9].

Комплексне використання цих методів у міжетнічних конфліктах дає змогу не лише регулювати індивідуальні та групові реакції, а й формувати в психологів-практиків уміння інтегрувати різні підходи для досягнення максимального ефекту в професійній діяльності.

Інтеграція результатів історико-психологічного аналізу та сучасних підходів до вивчення диференціальних характеристик особистості дає змогу розробити цілісну модель підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти. Вона ґрунтується на поєднанні освітніх компонентів «Історія психології», «Етнопсихологія», «Диференціальна психологія», «Психологія конфлікту», «Психологічне консультування», «Психотерапія», «Основи психокорекції», «Психопрофілактика» та «Основи психологічного тренінгу», що в комплексі формують у здобувачів цілісне уявлення про закономірності функціонування особистості в ситуаціях міжетнічної взаємодії.

Практична реалізація зазначених зв'язків передбачає використання інтерактивних форм роботи, зокрема симуляцій, рольових ігор, фасилітованих діалогів і кейс-аналізів, що допомагають здобувачам опановувати навички діагностики та впливу в реалістичних умовах. Важливим складником є співпраця з громадськими організаціями та практичними центрами, що надає можливість апробації тренінгових програм у реальному соціальному середовищі та забезпечує зв'язок теоретичної підготовки з професійною практикою [11].

Оцінювання ефективності освітніх заходів здійснюється за допомогою комбінації кількісних і якісних методів: вимірювання рівня толерантності та упередженості, розвитку емпатії та зниження показників тривожності, а також аналізу якісних змін у наративах здобувачів. Особлива увага приділяється етичним аспектам освітнього процесу, зокрема запобігання повторній травматизації, дотриманню принципу конфіденційності та наявності супервізії для викладачів і практичних психологів.

Так, освітня інтеграція диференціальної психології, етнопсихології та практичних дисциплін, спрямованих на розвиток консультативних, психокорекційних, психотерапевтичних, психопрофілактичних та тренінгових компетентностей, забезпечує формування в майбутніх психологів комплексного підходу до розуміння та врегулювання міжетнічних конфліктів.

Висновки. Науковий пошук показав, що диференціальні характеристики особистості відіграють ключову роль у виникненні та розвитку міжетнічних конфліктів, а їх вивчення в контексті історико-психологічного аналізу дає змогу відтворити закономірності поведінки різних груп у соціальних взаємодіях.

Результати комплексного аналізу довели, що інтеграція дисциплін «Історія психології», «Етнопсихологія», «Диференціальна психологія», «Психологія конфлікту», «Психологічне консультування», «Психотерапія», «Психопрофілактика», «Основи психокорекції» та «Основи психологічного тренінгу» в освітньому процесі підвищує ефективність підготовки майбутніх психологів, формує в них цілісне розуміння механізмів конфліктів та забезпечує набуття практичних навичок їх конструктивного вирішення.

Так, міждисциплінарний підхід забезпечує формування у здобувачів цілісного уявлення про механізми виникнення конфліктів, а також набуття практичних навичок застосування психологічного консультування, психотерапії, психопрофілактики, психокорекції та соціально-психологічного тренінгу в реальних соціальних умовах. Усе це вказує на те, що комплексне навчання сприяє підвищенню професійної компетентності майбутніх психологів, формуванню їхньої здатності до ефективного аналізу та врегулювання міжетнічних конфліктів, а також розвитку емпатії, толерантності та соціальної відповідальності.

З огляду на вищезазначене, подальші дослідження мають бути спрямовані на апробацію інтегрованих освітніх моделей та оцінку їх ефективності в підготовці фахівців, здатних застосовувати знання диференціальної психології та суміжних дисциплін для вирішення актуальних міжетнічних проблем.

Література:

1. Психологічний супровід формування демократичних засад та профілактики і розв'язання конфліктів у закладі освіти / авт. кол.: В. М. Горленко, І. В. Марухина, В. Г. Панок, В. В. Предко, В. В. Рибалка, Д. Д. Романовська, Н. В. Сосновенко; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : Ніка-Центр, 2021. 168 с.
2. Гуртовенко Н. Психологічні особливості національної самосвідомості здобувачів вищої освіти. *Психологічний журнал*. 2024. № 13. С. 14–23.
3. Джежик О. В., Татяничков А. О., Бакурідзе Н. Г. Курс «Основи психокорекції» як складова професійної підготовки фахівців-психологів за європейськими освітніми стандартами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Психологія»*. 2024. Вип. 2. С. 87–90.
4. *Диференційна психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів* / за заг. ред. академіка С. Д. Максименка, Київ : Слово, 2013. 600 с.
5. Крюкова М. А., Лісовенко А. Ф. *Практикум з психотерапії та психокорекції: навчально-методичні рекомендації*. Одеса : Фенікс, 2020. 40 с.
6. Лісовенко А. Ф., Самара О.Є., Татяничков А.О. Особливості психодіагностики та когнітивно-поведінкової терапії самошкодуючої поведінки. *Наукові перспективи (Серія «Психологія»)*. 2025. Вип. 3(57). С. 1428–1441.
7. Савицька О. В., Співак Л. М. *Етнопсихологія* : Навч. посібн. 4-те вид., Київ : Каравела, 2019. 264 с.
8. Цільмак О. М. *Технології психологічного консультування* : підручник / підрозд. 2.4.2 у спіавт. з А. Д. Онішкевич. Одеса : Астропринт, 2023. 212 с.
9. Шмаленко Ю. І., Єфтені Н. М. Вплив політичних конфліктів на цінності та ідентичність громадян України. *Габітус*. 2024. № 62. С. 224–229. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.62.40>
10. Shmalenko Yu., Matvienkiv S., Lutsyshyn H., Anisimovych-Shevchuk O., Yeftieni N. The impact of political communication on the value in Ukrainian society during the crisis. *Public Policy and Administration*. Vol. 24(2). 2025. P. 385–400. URL: <https://doi.org/10.13165/VPA-25-24-2-16>
11. Tsilmak O., Samara, O., Bessarab, A., Zoska, Y. and Sklianska, O. The impact of internet dependence on human behaviour and well-being: a socio-psychological analysis. *Multidisciplinary Science Journal*. 2024. № 6. URL: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0717>

References:

1. Horlenko, V. M., Marukhyna, I. V., Panok, V. H., Predko, V. V., Rybalka, V. V., Romanovska, D. D., & Sosnovenko, N. V. (2021). *Psykhologichnyy suprovod formuvannya demokratychnykh zasad ta profilaktyky i rozvyazannya konfliktiv u zakladi osvity*. [Psychological support for the formation of democratic principles and prevention and resolution of conflicts in educational institutions]. Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
2. Hurtovenko, N. (2024). *Psykhologichni osoblyvosti natsional'noyi samosvidomosti zdobuvachiv vyshchoyi osvity*. [Psychological features of national identity of higher education applicants]. *Psykhologichnyy zhurnal – Psychological Journal*, 13, 14–23 [in Ukrainian].
3. Dzhazhyk, O. V., Tatyanchikov, A. O., & Bakuridze, N. H. (2024). *Kurs «Osnovy psykhokorektsiyi» yak skladova profesynoyi pidhotovky fakhivtsiv-psykholohiv za yevropeyskymy osvitnimy standartamy*. [The course “Fundamentals of Psychocorrection” as a component of the professional training of psychologists according to European educational standards]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya “Psykhologhiya” – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: Psychology Series*, 2, 87–90. [in Ukrainian].
4. Maksymenko, S. D. (Ed.). (2013). *Dyferentsiyna psykhologhiya: pidruchnyk dlya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv*. [Differential psychology: textbook for university students]. Slovo. [in Ukrainian].
5. Kryukova, M. A., & Lysovenko, A. F. (2020). *Praktykum z psykhoterapiyi ta psykhokorektsiyi: navchalno-metodychni rekomendatsiyi*. [Workshop on psychotherapy and psychocorrection: educational and methodological recommendations]. Feniks. [in Ukrainian].
6. Lysovenko, A. F., Samara, O. Ye., & Tatyanchikov, A. O. (2025). *Osoblyvosti psykhodiahnostyky ta kohnityvno-povedinkovoyi terapiyi samoushkodzhuyuchoyi povedinky*. [Features of psychodiagnostics and cognitive-behavioral therapy of self-harming behavior]. *Naukovi perspektyvy (Seriya “Psykhologhiya”) – Scientific Perspectives (Psychology Series)*, 3(57), 1428–1441. [in Ukrainian].

7. Savytska, O. V., & Spivak, L. M. (2019). *Etnopsykholohiya* [Ethnopsychology] (4th ed.). Karavela. [in Ukrainian].
8. Tsilmak, O. M. (2023). *Tekhnolohiyi psykholohichnoho konsultuvannya: pidruchnyk* [Technologies of psychological counseling: textbook]. Astropynt. [in Ukrainian].
9. Shmalenko, Iu. I., & Yeftyeni, N. M. (2024). Vplyv politychnykh konfliktiv na tsinnosti ta identychnist hromadyan Ukrayiny [The impact of political conflicts on the values and identity of Ukrainian citizens]. *Habitus*, 62, 224–229. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.62.40> [in Ukrainian].
10. Shmalenko, Iu., Matviyenko, S., Lutsyshyn, H., Anisimovych-Shevchuk, O., & Yeftyeni, N. (2025). The impact of political communication on values in Ukrainian society during crisis. *Public Policy and Administration*, 24(2), 385–400. Retrieved from: <https://doi.org/10.13165/VPA-25-24-2-16> [in English].
11. Tsilmak, O., Samara, O., Bessarab, A., Zoska, Yu., & Skyanska, O. (2024). The impact of internet addiction on human behavior and well-being: socio-psychological analysis. *Multidisciplinary Science Journal*, 6. Retrieved from: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0717> [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.08.2025
Статтю прийнято до публікації 05.09.2025
Стаття опублікована 16.10.2025